

Prof. dr hab.

Alicja Stępień-Kuczyńska

Uniwersytet Łódzki

12 07 2018r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej magistra Przemysława Foligowskiego na temat *:Stosunki Rosji z Białorusią i Ukrainą po 1991 roku*, przygotowanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Włodzimierza Malendowskiego, na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu, Poznań 2018, s. 458

Ocena aktualności tematu, nowatorstwo, umiejscowienie w dyscyplinie:

W polskiej literaturze politologicznej problematyka państw Europy Wschodniej jest coraz częściej analizowana. Znane i cenione są publikacje odnoszące się różnorodnych aspektów badań tego regionu: Andrzeja Antoszewskiego, Walentego Baluka, Marka Barańskiego, Stanisława Bielenia, Agnieszki Bryc, Andrzeja Czajowskiego, Agnieszki Leguckiej, Kazimierza Malaka, Andrzeja Skrzypka, Andrzeja Stelmacha, Alicji Stępień-Kuczyńskiej i innych. Niewątpliwie w większym stopniu wyniki ich badań koncentrują się na kwestiach wewnętrznych, systemowych. Po drugie, dominują prace odnoszące się do wybranych aspektów polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej Federacji Rosyjskiej. W ostatnich latach wyraźnie zwiększyło się zainteresowanie badaczy problematyką ukraińską. W dalszym ciągu jednak możemy powiedzieć, że ten ważny region dla naszego państwa, region sąsiedzki, wymaga stałego pogłębiania badawczego. Z tego punktu widzenia temat rozprawy doktorskiej podjęty przez magistra P. Foligowskiego jest istotny badawczo szczególnie dla przedstawiciela nauk społecznych pełen wyzwań i perspektyw.

Jako nowatorskie w ujęciu tematu uważam podjęcie próby porównania obu państw :Ukrainy i Białorusi i ich relacji z Rosją na przestrzeni ponad 25 lat, jakie dzielą nas od początków zmiany systemowej w tym regionie. Z jednej strony mamy do czynienia z państwami o podobnych korzeniach historycznych i cywilizacyjnych, w których istotną rolę odegrał i w dalszym ciągu odgrywa relacja z dominującym aktorem – Rosją, z drugiej strony, są to państwa, na co zwraca uwagę Autor rozprawy, o odmiennym potencjale gospodarczym, ludnościowym, a także coraz bardziej politycznym. W ostatnim okresie w otoczeniu zewnętrznym tych państw następują zmiany, które są związane z polityką Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych wobec państw tego regionu, zwłaszcza wobec Rosji. Wysunięcie przez Autora takiego problemu i zbadanie w jaki sposób relacje z Rosją wpływają na politykę wewnętrzną Białorusi i Ukrainy, jak również w jakim stopniu uwarunkowania wewnętrzne kształtują te relacje, jest badawczo niezmiernie interesujące i nowatorskie. W tle oczywiście tych kwestii są uwarunkowania regionalne (stabilizacja/destabilizacji regionu), eurazjatyckie, czy globalne. Jest to zatem szeroki temat, którego podjęcie jest ważne także dla tworzenia polskiej perspektywy politycznej, gospodarczej i społecznej.

Nie ulega wątpliwości, że temat jest osadzony w dziedzinie nauk społecznych. Autor korzysta z dorobku dyscyplin tych nauk, choć nie należy zapominać, iż w pracy wykorzystał także treści przekazu historycznego. Dominujące jest tak w kontekście treści, założeń a także metodologii badań postępowanie się doświadczeniem badawczym z zakresu nauk o polityce, szczególnie zaś w subdyscyplinie stosunków międzynarodowych. Jest to przez mgr Foligowskiego realizowane w rozprawie konsekwentnie, umiejętnie, z wykorzystaniem teoretycznych rozważań i charakterystyki praktycznych działań.

Ocena konstrukcji pracy i zawartości treści rozdziałów:

Konstrukcja rozprawy jest przejrzysta i logiczna. Praca składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii. Pierwszy rozdział to rozdział teoretyczny, wprowadzający, ważny dla całości pracy. W nim Autor ukazuje rolę państwa w stosunkach międzynarodowych oraz formy jego aktywności. W tym rozdziale P. Foligowski charakteryzuje pojęcia takie jak: suwerenność państwa, jej polityczny wymiar. Autor słusznie podkreśla, opierając się na bogatej literaturze przedmiotu, że ujęcie formalno-prawne nie uwzględnia szerokiego pola praktyki politycznej z którą związane są aspekty polityki zagranicznej państwa, jak i wielorakich uwarunkowań i współzależności odnoszących się do współczesnych stosunków

międzynarodowych (s.28 i n.) Magister Foligowski dowodzi i wykazuje w swej rozprawie głęboką zależność polityki zewnętrznej państwa od jej wewnętrznych uwarunkowań (s.36 i n.), co w przypadku badanych państw jest niezwykle ważne. Potwierdza to praktyczne wykorzystanie przez Autora rozprawy koncepcji liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, która określa, że polityka zagraniczna państwa jest funkcją jego polityki wewnętrznej (s.47).

Z kolei rozdział drugi został poświęcony aspektom historycznym tych stosunków. Autor w największym stopniu odniósł się do analizy tekstów konstytucji obowiązujących na obszarze ZSRR od 1923r. po 1977r. i określających relacje poszczególnych podmiotów w polityce wewnętrznej i zewnętrznej państwa. Przedstawione przez Niego wnioski są w pełni uzasadnione. Jak choćby ten natury zasadniczej: „Przyjęty model rządów, struktura państwowo-partyjna, charakter wzajemnych relacji, brak równowagi potencjałów Rosji i pozostałych republik, warunkowały całościowy charakter związkowego państwa radzieckiego i przesadzały o niemal nieograniczonym prymacie Rosji” (s. 83).

W rozdziale trzecim Autor zanalizował proces rozpadu ZSRR i jego konsekwencje dla kształtowania się wzajemnych stosunków niepodległej Białorusi i Ukrainy z Federacją Rosyjską. Zasadnie stwierdza, że „WNP była płaszczyzną poszukiwania zupełnie nowej formuły aktywności międzynarodowej”, formuły, jak dodaje Autor przywołując Stanisława Bielenia, w której Rosja już nie była światowym mocarstwem o ugruntowanej pozycji i prestiżu (s.90). Wiązało się to z okresem pogłębiającej się słabości wewnętrznej Rosji, kryzysu gospodarczego, społecznego, a także niestabilnością polityczną, której symbolicznym charakterem była konfrontacja siłowa pomiędzy prezydentem i parlamentem, w październiku 1993r. Do początków XXI wieku Federacja Rosyjska podejmowała działania zewnętrzne, które nie mogły zwiększyć jej oddziaływania ani w ramach WNP, a tym bardziej z innymi partnerami zagranicznymi. Pogłębił te trudne relacje z państwami poradzieckimi kryzys z 1998r, który spowodował przesilenie polityczne doprowadzając do nowych rozwiązań na rosyjskiej scenie politycznej. Odtąd, jak twierdzi wielu badaczy, instrumenty gospodarcze, a zwłaszcza energetyczne, wyznaczały politykę rozszerzania rosyjskich wpływów i budowania pozycji Rosji na świecie (s.116). Ten kierunek wzmocnienia rosyjskiego państwa, który nadał prezydent Władimir Putin, pozostawał wówczas w ścisłej współpracy z państwami WNP, w tym z Ukrainą i Białorusią. Realizacji tych zadań miały służyć działania integracji na obszarze

poradzieckim, powstanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, Związku Białorusi i Rosji, Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, Unii Celnej, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym miało to odniesienie do koncepcji zewnętrznej polityki Federacji Rosyjskiej przyjętej w 2008r. oraz Strategii bezpieczeństwa narodowego i jej modyfikacji w latach następnych (s. 118 i n.) Ukazując kierunki polityki Rosji w odniesieniu do partnerów na obszarze WNP, ułatwia to zrozumienie relacji z Białorusią i Ukrainą. I tak w rozdziale trzecim Autor wskazuje na charakterystykę polityki zagranicznej republiki Białoruś poczynając od 1991r. (s. 130 i n.). Autor oparł tę charakterystykę na analizie dokumentów białoruskich. Zasadnie konkluduje, iż pierwszy okres „był to czas poszukiwania swego miejsca na arenie międzynarodowej, określenia statusu, sojuszy, a także przeglądu zobowiązań będących pozostałością po ZSRR” (s. 134). Istotnym była kwestia bezpieczeństwa, budowa armii i jej organizacji, proces denuklearyzacji państwa. Podpisanie przez Białoruś Aktu Końcowego KBWE i Paryskiej Karty Nowej Europy stwarzało szansę na „powrót do Europy” i integrację ze społecznością międzynarodową (s. 138). Poczynając od 1995r. w polityce bezpieczeństwa tego państwa zostaje nadany kierunek wyraźnego priorytetu w stosunkach z FR, choć w deklaracjach starano się podkreślać neutralność państwa. Zacieśnienie współpracy z Rosją, według Autora rozprawy, wynikało z sytuacji wewnętrznej państwa, poparcia obywateli Białorusi dla tego kierunku polityki, realizowanej przez władzę ideologii państwowej, idei „słowiańskiej wspólnoty wartości” (s. 148). Należy zauważyć, że wydarzenia na Ukrainie w 2014r. zwiększały dystans Białorusi wobec działań Rosji, jednak nie zmieniały wcześniej obranego kierunku polityki, zaś republika podjęła się działań na rzecz rozwiązania tego problemu.

W ostatniej części tego rozdziału Autor scharakteryzował politykę zagraniczną Ukrainy, wskazał na jej uwarunkowania i zależności (s. 154 i n.). Autor podkreślił, iż od momentu przejścia Deklaracji Suwerenności Państwowej Ukrainy (1990r.) państwo to starało się budować własną suwerenność i potencjał. Podobnie jak w przypadku Białorusi, dotyczyło to kwestii gospodarczych, ale i wypracowania koncepcji bezpieczeństwa, w tym kwestii denuklearyzacji państwa. Temu służyło przyjęcie kierunków polityki zagranicznej (polityka wielowektorowości), jak i zapisów nowej konstytucji (1996r). Rozpoczął się też proces współdziałania ze strukturami NATO i UE, jak i realizacja inicjatywy GUAM. Nie oznaczało to zerwanie kontaktów z partnerami WNP, a zwłaszcza z Rosją (polityka prezydenta L. Kuczmy

„równego dystansu”). Znamienne, na co zwraca uwagę Autor rozprawy, że uznano, iż integracja Ukrainy z UE, będzie skorelowana z postępami Rosji w tym zakresie (s. 174). Pozytywnie też oceniano proces rozszerzenia struktur NATO, uważając, iż współpraca NATO – Rosja będzie się pogłębiać. W roku 2010 koncepcja prezydenta W. Janukowycza zakładała, że Ukraina będzie państwem europejskim, ale nie przynależącym do żadnego z bloków. Wydarzenia 2014r. aneksja Krymu, ogłoszenie jednostronnie niepodległości republik Donieckiej i Ługańskiej, radykalnie zmieniły stosunki z Rosją, zaś w doktrynie wojennej Ukrainy, zawarto słowa o okupacji tych terenów przez FR.

W rozdziałach czwartym i piątym Autor rozprawy zanalizował polityczne, militarne i ekonomiczne aspekty relacji rosyjsko białoruskich i rosyjsko ukraińskich. Autor dokonał tej charakterystyki w oparciu o szeroką literaturę przedmiotu, jak i liczne dokumenty. Podkreślił czynniki warunkujące zależność gospodarczą i militarną Białorusi od Rosji, ale i zwrócił uwagę na instrumentalne traktowanie Białorusi przez FR. Związek Białorusi i Rosji (ZBiR) okazał się projektem bardziej politycznym niż rzeczywistą formą integracji (s. 280). Władze białoruskie wykorzystywały w swej polityce momenty osłabienia Rosji np. w okresie kryzysu gospodarczego w końcu lat 90., umiały też wynegocjować preferencyjne ceny na gaz od swych rosyjskich dostawców, co stanowiło wsparcie dla słabej gospodarki białoruskiej. W okresie rządów W. Putina Rosja podjęła próbę „bezwzględnie dominującego wpływu na gospodarkę Białorusi, a przez to i politykę tego państwa, tak w ujęciu zewnętrznym, jak i wewnętrznym” (s. 306). Konflikt rosyjsko- ukraiński doprowadził do zmiany sytuacji. Białoruś odegrała rolę w wypracowaniu porozumień mińskich w roku 2016, w zamian za to doprowadzając do zniesienia ciężących na niej sankcji. „Władze białoruskie, pisze zasadnie Autor rozprawy, próbowały jednocześnie uzyskać jak najwięcej korzyści z nowej sytuacji gospodarczej w regionie, tak w kontaktach z Rosją jak i UE” (s. 308).

W rozdziale pracy poświęconej relacjom ukraińsko – rosyjskim Autor zanalizował aspekty polityczne, militarne, gospodarcze poczynając od okresu zmiany systemowej. Podkreślił, iż wiele kwestii nie zostało w latach 90. rozwiązanych, m.in. kwestia mniejszości rosyjskiej na Ukrainie. Zwrócił uwagę na to, iż próba plebiscytu na Krymie była już podjęta w 1992r., a w okresie rządów Jelcyna „nie było pomysłu na rozwiązanie tej kwestii”. Skoncentrowano się na sprawie podziału Floty Czarnomorskiej (s. 323 i n.) i denuklearyzacji państwa.

Podobnie jak A. Łukaszenko na Białorusi L. Kuczma na Ukrainie, zakładał, że proces zbliżenia Rosji ze strukturami zachodnimi pociągnie za sobą zbliżenie z nimi także Ukrainy. Autor dość dokładnie charakteryzuje relacje ukraińsko-rosyjskie w okresie prezydentury W. Janukowicza. Wobec UE określa jego politykę jako próbę balansowania między UE a Rosją (s. 390 i n.), która nie powiodła się. Autor wskazuje na konsekwencje wydarzeń 2014r. dla wzajemnych stosunków. Należy się zgodzić z jego konkluzjami m.in., iż doszło do zderzenia się „urealnijających się ambicji Ukrainy w zakresie zbliżenia z państwami zachodnimi z rosyjskimi koncepcjami dotyczącymi reintegracji kluczowych państw WNP. Okazało się to punktem kulminacyjnym w rozwoju wzajemnych relacji, prowadząc ostatecznie do otwartej konfrontacji” (s. 412).

W zakończeniu Autor wskazuje na wykorzystywanie przez Rosję w stosunkach z Białorusią i Ukrainą swojego potencjału, zaś rosyjska polityka wobec tych państw doprowadziła do „ukształtowania się współzależności asymetrycznych, negatywnych” (s.414). Polityka ta przechodziła różne fazy, co wynikało z sytuacji wewnętrznej tych państw, jak i polityki rosyjskiej. Zdaniem Autora w omawianym okresie rozwoju państwowości umacniały się nowe tendencje, jednym z tych elementów było zanegowanie idei jedności trzech słowiańskich republik (s. 418). Nastąpiło zanegowanie stosunków z Rosją jako wyłącznego (Białoruś) lub dominującego (Ukraina) wektora polityki zagranicznej (s.420).

Uwagi do recenzowanej rozprawy:

Warsztat badawczy mgr P. Foligowskiego, koncepcja pracy i zawarte w niej treści poszczególnych rozdziałów stanowią o znacznych umiejętnościach Autora rozprawy. Występują jednakże obszary w których praca mgr Foligowskiego wymaga pogłębienia. Mam tu na myśli kilka kontekstów, których zgłębienie i rozszerzenie uważam za potrzebne. Pierwszy z nich dotyczy szerszego, niż ma to miejsce w rozprawie, scharakteryzowania tła międzynarodowego. Autor niewątpliwie zdaje sobie sprawę ze znaczenia tego problemu w odniesieniu do analizowanej problematyki jednak nie dostatecznie to akcentuje. Mam tu na myśli relacje tych państw z Unią Europejską i poszczególnymi jej członkami. Kontekst unijny, jakkolwiek zmienny w czasie, miał i ma szczególnie dla Ukrainy, ale nie tylko dla niej, również dla Rosji i Białorusi, istotne znaczenie. Także stosunki ze Stanami Zjednoczonymi i ich udział w kształtowaniu polityki globalnej i regionalnej miał, ma i mieć będzie, znaczenie nie tylko dla polityki rosyjskiej, ale i dla Ukrainy i innych państw poradzieckich. Te kwestie nabierają

znaczenia po wydarzeniach 2014r. na Ukrainie, ale i wzrastającej aktywności polityki amerykańskiej w państwach tego obszaru.

Po drugie, pogłębieniu powinna zostać poddana sfera społeczna analizowanych relacji. Dla państw poradzieckich, zwłaszcza Rosji, Ukrainy, Białorusi więzy społeczne, kształtowane w kontekście historyczno-kulturowym, mają zasadnicze znaczenie. Więzy wspólnotowe tych narodów nie dotyczą jedynie okresu poradzieckiego, ale wspólnej historii i jej początków. Wynikają z silnego oddziaływania na siebie nie tylko narodów, grup społecznych, ale przede wszystkim jednostek. W tym sensie warto byłoby odwoływać się nie tyle do kolejnych konstytucji okresu radzieckiego, co raczej do badań socjologicznych, które te więzy generalnie potwierdzały, a w ostatnim okresie ukazywały na ich przeobrażanie się. Przytaczana przez Autora rozprawy wizja współpracy narodów słowiańskich ma swe historyczne, świadomościowe konotacje. Obecny, burzliwy etap wzajemnych stosunków, ukraińsko-rosyjskich, nie został zakończony, trudno określić jego społeczne konsekwencje. Możemy bez wątpliwości stwierdzić, na co zwraca uwagę Autor rozprawy, że jest on częścią становienia państwowości ukraińskiej. Ma i będzie miał znaczenie, nie tylko dla wzajemnych relacji państw, ale przede wszystkim ich obywateli. Jest on swoistym etapem, a z pewnością sprawdzianem, siły każdego z tych państw. Mam jednak wątpliwości, w przeciwieństwie do Autora rozprawy, czy na tym etapie możemy mówić o umocnieniu się ich państwowości?

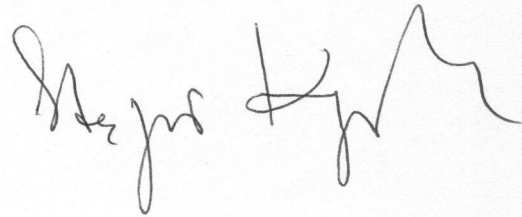
Sądzę, że warto by było zasygnalizować obecność polskiej polityki i jej wpływu na kształtowanie relacji z otoczeniem zewnętrznym analizowanych państw. Udział Polski w stosunkach gospodarczych, ale i w działaniach politycznych, zwłaszcza w ostatnim okresie na Ukrainie odegrał znaczącą rolę, zwłaszcza w podkreśleniu suwerenności państwowej. Spośród państw unijnych Polska jako sąsiad Ukrainy, Białorusi a także Rosji, podejmowała i podejmuje działania na rzecz wzmocnienia, przede wszystkim ukraińskiej, pozycji w Europie. Rola Polski także w przyszłości, co warto by było podkreślić w pracy mgr Foligowskiego, powinna być rosnąca we wszystkich sferach oddziaływania na te państwa.

Rekapitulacja:

Mimo wyrażonych przeze mnie uwag, uważam rozprawę doktorską magistra Przemysława Foligowskiego zatytułowaną *Stosunki Rosji z Białorusią i Ukrainą po 1991 roku za oryginalną, ważną dla zgłębiania polityki zagranicznej państw Europy Wschodniej i jej*

licznych uwarunkowań. Praca jest przygotowana w sensie metodologicznym i merytorycznym w sposób odpowiadający rozprawom doktorskim. Zakres pracy odnosi się do dziedziny nauk społecznych, dyscypliny nauk o polityce. Praca spełnia wymagania zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Opowiadam się za przyjęciem rozprawy i rekomenduję ją do dalszego procedowania.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Marek Jurek', written in a cursive style.